

УДК 336.226.11:330.59

Горин В.П.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів імені С.І. Юрія
Тернопільського національного економічного університету***Булавінець В.М.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів імені С.І. Юрія
Тернопільського національного економічного університету*

ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

У статті проаналізований вплив трансформацій податку на доходи фізичних осіб на рівень добробуту населення. Встановлено, що оподаткування доходів населення розвивається у напрямку посилення податкового тиску на трудові доходи громадян і пільгового оподаткування пасивних (інвестиційних) доходів населення. Обґрунтовано, що податок на доходи фізичних осіб не виконує належним чином соціально-регулюючої функції, натомість поглиблює диференціацію між доходами різних соціальних груп населення, збільшуючи нерівність між ними. Розроблені рекомендації щодо вдосконалення практики оподаткування доходів населення для посилення його соціальної спрямованості.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, ставка податку, доходи населення, прожитковий мінімум, соціальна податкова пільга.

Горин В.П., Булавінець В.М. ПРАКТИКА И ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

В статье проанализировано влияние трансформаций налога на доходы физических лиц на уровень благосостояния населения. Установлено, что налогообложение доходов населения развивается в направлении усиления налогового давления на трудовые доходы и льготного налогообложения пассивных (инвестиционных) доходов населения. Обосновано, что налог на доходы физических лиц не выполняет должным образом социально-регулирующей функции, зато углубляет дифференциацию между доходами различных социальных групп населения, увеличивая неравенство между ними. Разработаны рекомендации по совершенствованию практики налогообложения доходов для усиления его социальной направленности.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, ставка налога, доходы населения, прожиточный минимум, социальная налоговая льгота.

Horyn Volodymyr, Bulavynets Viktoria. PRACTICE AND PROBLEMS OF EFFECTIVENESS OF PERSONAL INCOME FISCAL REGULATION

The impact of the personal income taxation on the welfare of the population, as well as the identification of the problems of using the personal income tax as an instrument of the fiscal regulation of social processes is analyzed in the paper. It is substantiated that the domestic model of the personal income taxation is in constant transformation, but remains weak towards the reducing of the population property inequality likewise the level of shadow wages. The conducted analysis showed that the development of the personal income taxation in Ukraine takes place towards the lowering the rates and approving a proportional tax model. The noted reforms were intended to stimulate the output of the population from the shadow, but their efficiency is rather low. The introduction of the lower tax rates for passive (investment) income in 2017 should have encouraged the population to the financial investment. It is substantiated that because of the weak development of the financial market and the low income of the majority of the population, the effectiveness of such innovations is questionable, and they are more likely conditioned by the intention of the political elites to reduce the fiscal obligations to the budget. The domestic model of the personal income taxation is discriminatory in terms of the labor income in the form of wages. The calculation of the effective tax rate indicated that within the recent years, the level of the actual tax burden on incomes has increased by 1.5 times, and the labor income is taxed at a rate 1.5 times higher than the effective one. Instead, the passive incomes are taxed at the rates that are 1.3-2.3 times lower than the effective tax rate. Thus, the personal income tax in the part of the current rates is excessively fiscal and does not properly fulfill the social and regulatory functions. The consequence of the disadvantages of the personal income tax policy in Ukraine was the economic inequality, the extent of which can be assessed as the threatening for the stability of society, deepening of the poverty level. An assessment of the practice of applying the social tax benefit indicated that it did not fulfill its primary purpose – the protection against poverty. The recent innovations in the application of the social tax benefit override the number of its recipients, resulting in the loss of the sense of its existence. It is substantiated that the taxation of incomes should be developed towards the realization of its regulatory and social potential, namely overcoming the discriminatory nature of the labor income taxation, raising the level of the tax burden on the passive incomes, returning to the tax rates progression, and improving the use of the social tax benefit.

Keywords: personal income tax, tax rate, income of the population, minimum cost of living, social tax benefit.

Постановка завдання. В умовах ринкових відносин фінансовий механізм реалізації соціальної політики зазнає трансформацій. В доповнення до методів вирішення соціальних проблем, які полягають у прямому спрямуванні фінансових ресурсів держави та інших суб'єктів економіки на здійснення соціальних виплат, продукування соціальних послуг, все більшого застосування отримує інструментарій, який передбачає непряме втручання у соціально-економічні процеси за допомогою фіскально-бюджетних важелів. Головну роль серед регуляторних інстру-

ментів непрямої дії у царині соціальної політики відіграє оподаткування, в першу чергу оподаткування доходів населення.

У будь-якій державі система оподаткування доходів населення регулює відносини між державою та платниками податків – фізичними особами. Вона, з одного боку, забезпечує формування значної частини доходів держави, а з іншого, – виступає важливим інструментом реалізації соціальної політики. Регулюючи параметри оподаткування доходів громадян, держава прагне не тільки наповнити бюджети різних

рівнів, але й вирішувати соціальні проблеми, коригуючи параметри майнового розшарування у розрізі окремих суспільних верств, впливаючи на показники суспільного споживання, обсяги заощаджень населення та інше. З досвіду країн з демократичними режимами із чітко визначеними умовами суспільного договору, високим рівнем життя і доходів населення можна стверджувати, що оподаткування доходів населення є дієвим інструментом перерозподілу та забезпечення соціальної справедливості. За своєю природою податок на особисті доходи скерований на забезпечення соціальної справедливості податкової системи, адже рівень оподаткування у цьому випадку перебуває у прямій залежності від обсягів доходу платника.

Вітчизняна модель оподаткування доходів населення перебуває у стані постійного реформування, що передбачає зміну ставок, бази оподаткування, критеріїв надання пільг тощо. Однак, у науковому середовищі та суспільній думці побутує думка про несправедливий характер податку на доходи фізичних осіб, його низьку дієвість щодо зниження майнової нерівності населення та детінізації вітчизняної економіки. Широко критикованою є також практика застосування податкової соціальної пільги, військового збору тощо. Вирішення цих проблем не можливе шляхом сліпого копіювання зарубіжного досвіду, оскільки в умовах України західні рецепти податково-бюджетного регулювання не завжди спрацьовують. У питанні вдосконалення оподаткування особистих доходів населення також важливо утриматись від застосування методу спроб і помилок, що може мати шкідливі наслідки для економіки країни та показників соціального розвитку. Прийняттю управлінських рішень у цій сфері мають передувати ґрунтовні наукові дослідження та розрахунки, в тому числі моніторинг соціальної ефективності податку на особисті доходи з точки зору впливу на рівень добробуту населення та ступінь майнового розшарування.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематика оподаткування особистих доходів населення та його оптимізації впродовж багатьох років перебуває у полі зору науковців економічного профілю. Серед актуальних публікацій останніх років з цієї тематики слід відзначити праці: А. Крисоватого та А. Луцика щодо впливу податків на рівень суспільного добробуту [4]; Л. Коцан, присвячену оцінюванню впливу змін у ставках податку на особисті доходи на населення з різним рівнем добробуту [3]; М. Кондратенко стосовно розподілу податкового навантаження між різними верствами населення [2]; Ю. Сибірянської та П. Пірнікоза, у якій розглянуті соціальні та фіскальні ефекти реформування податку на доходи фізичних осіб в Україні [7]. Проте, наукові публікації, присвячені дослідженню соціальних аспектів оподаткування доходів населення мають поодинокий характер, а його ключові проблеми поки залишаються не вирішеними. Це обумовлює актуальність наукових пошуків, які направлені на дослідження ефективності оподаткування доходів населення у контексті вирішення завдань соціальної політики.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб оцінити вплив трансформацій в оподаткуванні доходів населення на рівень його добробуту, а також вказати на проблеми використання податку на доходи фізичних осіб як інструмента фіскального регулювання соціальних процесів.

Виклад основного результату дослідження. Практика оподаткування особистих доходів громадян в Україні пройшла тривалу історію перетворень, яка

налічує періоди функціонування як прогресивної, так і пропорційної шкали ставок цього податку. Втім, пошуки оптимальної моделі оподаткування доходів громадян поки тривають. Період функціонування прогресивної шкали податку на доходи фізичних осіб припав на 1991-2004 роки, при цьому рівень прогресії ставок поступово знижувався. Якщо у 1991 році максимальна ставка ПДФО становила 90% (це призвело до різкого зниження доходів бюджету, оскільки мотивувало платників ухилятися від сплати податку), то у 2004 році мінімальна ставка податку становила 10%, а максимальна – 40% від оподаткованого доходу. При цьому розміри ставки податку були диференційовані залежно від оподаткованого доходу, виміряного у кількості мінімальних заробітних плат. З 2004 року в Україні впроваджено єдину пропорційну ставку оподаткування розміром 13% (з 2007 року – 15%). З 2011 року діяла базова ставка розміром 15% для доходів, які за місяць не перевищують 10 мінімальних зарплат та 17% (20% з 2015 року) – для доходів понад 10 мінімальних заробітних плат. Таким чином, було повернуто норму про слабку прогресію в оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Відповідно до норм Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році», помірно прогресивна шкала оподаткування доходів фізичних осіб вкотре була відмінена й замінена на єдину ставку податку 18% [5]. Впровадження пропорційної моделі податку обґрунтовувалось необхідністю встановити єдині правила для усіх громадян і стимулювати інвестиційну активність можливих прошарків суспільства. Іншим мотивом новацій було очікування детінізації доходів населення, оскільки навіть за слабкої прогресії ставок та недостатнього розвитку податкової культури існувала ймовірність збереження практики масового приховування доходів від оподаткування. Однак, у науковій літературі такі новації в оподаткуванні особистих доходів оцінювались як антисоціальні. Як підтвердила практика, суттєвих зрушень у питанні детінізації доходів найбільш можливих громадян не відбулось, а надходження ПДФО після реформи скоротилися. Це дало підстави окремим науковцям стверджувати, що існуюча в Україні модель оподаткування особистих доходів зорієнтована на захист інтересів можливих верств населення і поглиблює рівень майнового розшарування у суспільстві [3, с. 91].

З точки зору справедливого розподілу податкового навантаження між різними верствами населення неоднозначно можна оцінити наявність в Україні знижених ставок податку для пасивних (незароблених) доходів. З 2017 року ставка ПДФО на рівні 9% застосовується до доходів у формі дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, корпоративних правах, нарахованих інститутами спільного інвестування і суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток; ставка 5% – для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств. З одного боку, знижені ставки податку для пасивних доходів ймовірно можуть стимулювати населення до фінансового інвестування, адже якщо застосовувати до таких доходів стандартну ставку податку, то це спонукатиме інвесторів приховувати доходи від оподаткування. Але в умовах слабого рівня розвитку фінансового ринку та обмеженого вибору інструментів фінансового інвестування ефективність таких

новацій сумнівна. З іншого боку, введення зниженої ставки податку на інвестиційні доходи може бути продиктоване бажанням політичних еліт зменшити свої фіскальні зобов'язання перед бюджетом. Провальне проведення сертифікатної приватизації позбавило більшість населення можливості мати у володінні власність, яка б реально приносила дохід. Через це в Україні спостерігається високий рівень монополізації капіталу, власники якого через вплив на громадську думку забезпечили пільгове оподаткування своїх інвестиційних доходів. Крім цього, знижені ставки оподаткування пасивних доходів є одним із відомих механізмів мінімізації податкових платежів.

Для підтвердження гіпотези про дискримінаційний характер податку для трудових доходів розраховано значення його ефективної ставки та порівняємо із базовою та пільговими ставками податку, які застосовують у даний час. Для розрахунку ефективної ставки податку візьмемо до уваги тільки доходи, які підпадають під оподаткування (доходи у формі заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, а також від власності). Дані табл. 1 показують, що впродовж 2013–2017 рр. рівень податкового навантаження на доходи населення зріс більш, ніж у 1,5 рази з 7,50% до 11,57%. Разом з тим, через існування знижених ставок податку, а також пільг зі сплати, ефективна ставка ПДФО продовжує залишатись значно нижчою за базову. Таким чином, рівень податкового тиску на активні (трудова) доходи у 1,5 рази перевищує ефективну ставку ПДФО, натомість пасивні (інвестиційні) доходи оподатковуються за значно нижчими ставками.

Отже, вітчизняна модель оподаткування особистих доходів в Україні розвивається у напрямку зниження ставок податку для пасивних доходів за одночасної стабільності ставок для активних доходів. Поряд з цим, у 2016–2017 рр. мала місце практика оподаткування пенсій. Податковий тиск на громадян із низькими доходами залишається високим, що негативно впливає на їх рівень життя, тоді як більш заможні громадяни сплачують податок із пасивних доходів за заниженими ставками. Відтак, на сьогоденнішому етапі податок на доходи фізичних осіб у частині чинних ставок є надміру фіскально спрямованим та не виконує належним чином соціально-регулюючої функції. Відхід від прогресивного оподаткування лише погіршує ситуацію, поглиблює диференціацію між доходами різних соціальних груп населення, збільшуючи нерівність між ними.

Аналогічним чином можна оцінювати також впровадження пільгового оподаткування спадщини, для чого застосовуються ставки 5% (для майна, яке успадковане особами, які не належать до першого чи другого кола спадкоємців; 0% – у випадку успадкування майна найближчими родичами). Підставою для впровадження цієї норми у податкове законо-

давство було те, що для більшості громадян України при успадкуванні майна буде складно сплатити податок за базовою ставкою 18% через низьку платоспроможність. Однак, в сучасних умовах процедура успадкування (дарування) майна часто використовується заможними громадянами для уникнення сплати податків. Відтак прихованим мотивом пільгового оподаткування спадщини, на наш погляд, є саме бажання найбагатшої частини вітчизняного суспільства вивести з-під оподаткування власне майно. У зарубіжних країнах при оподаткуванні спадщини застосовуються стандартні або підвищені ставки податку на особисті доходи. Так, у Великобританії діє єдина ставка податку на спадщину на рівні 40%, тоді як шкала прогресії податку на особисті доходи складає від 0 до 45%. У Франції при оподаткуванні спадку діє шкала ставок, які диференційовані від 5% до 60% залежно від вартості успадкованого майна і рівня спорідненості спадкоємців. У Німеччині успадковане майно обкладається податком у розмірі від 7% до 30% [11, с. 138]. Отже, вітчизняну модель оподаткування спадщини можна визначити як одну із найбільш ліберальних та лояльних до заможних громадян.

Наслідком проведення неоднозначної політики оподаткування особистих доходів населення стала економічна нерівність, масштаби якої можна оцінити як загрозові для стабільності суспільства. При цьому, як влучно зазначають А. Крисоватий та А. Луцик, за офіційними статистичними даними Україна є дуже рівноправною, адже показники майнового розшарування є одними із найнижчих серед європейських країн. Разом з тим, життєві реалії і самопочуття населення не підтверджують цих оцінок. Відповідно до офіційних стандартів ООН, порогом бідності вважають рівень доходу нижче 1,25 дол. США на день, або ж 37,5 дол. на місяць [4, с. 12]. Станом на початок 2018 року прожитковий мінімум в Україні був визначений на рівні 1,7 тис. грн., або 60,8 дол. США за офіційним курсом НБУ. Звісно, це вище за поріг бідності, визначений згідно із стандартами ООН, але якщо вирахувати з цього показника приховані витрати на здобуття освіти, медичне обслуговування тощо, то стає зрозумілим, що більшість населення країни перебуває на межі бідності.

Викликають сумніви і показники майнового розшарування в Україні. За даними ООН, в нашій державі питома вага 10% найбагатших громадян у структурі сукупних доходів становила 22,5%, а 10% найбідніших – 3,8%. Таким чином, за офіційними даними рівень майнового розшарування доволі низький і становить всього близько 6 разів. Зауважимо, що навіть у Швеції, яка належить до переліку найбільш благополучних країн світу згідно рейтингу процвітання, рівень майнового розшарування складає 6,2. У таких країнах Європи, як Польща чи Латвія відношення між доходами 10% найбагатших і

Таблиця 1
Розрахунок ефективної ставки податку на доходи фізичних осіб в Україні у 2013–2017 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Сукупні доходи населення, в т.ч.:	1548,73	1516,77	1735,86	1989,77	2475,83
Доходи, які підпадають під оподаткування:	962,35	954,44	1080,54	1290,43	1604,46
<i>Заробітна плата</i>	630,73	615,02	677,00	836,77	1096,84
<i>Прибуток та змішаний дохід</i>	243,67	254,31	323,51	378,21	433,92
<i>Доходи від власності</i>	87,95	85,11	80,04	75,45	73,70
Надходження ПДФО до зведеного бюджету	72,15	75,20	99,98	138,78	185,69
Базова ставка ПДФО, %	18	18	18	18	18
Ефективна ставка ПДФО, %	7,50	7,88	9,25	10,75	11,57

найбідніших громадян складає близько 10 разів, а в країнах, що розвиваються воно ще вище. Між тим, на думку окремих економістів, рівень майнового розшарування в Україні складає понад 40 разів і за цим показником наша країна належить до найбільш нерівноправних у Європі [8, с. 417]. Причиною такої невідповідності між офіційними та реальними показниками є безпрецедентно високі показники тінізації вітчизняної економіки (за цим показником наша держава займає друге-третє місце у світі), що серед іншого виявляється у виплаті заробітних плат у конвертах, широкому використанні схем мінімізації та приховування доходів.

Ефективність впливу оподаткування на рівень добробуту населення можна оцінити за показником чистої заробітної плати, яка залишається після сплати податків. В Україні наприкінці 2017 року рівень середньої заробітної плати після сплати податків становив 190 євро/місяць і був найнижчим серед усіх країн Європи. В порівнянні з провідними країнами Європи (Франція, Німеччина, Великобританія) рівень середньої зарплати в Україні після сплати податків нижчий у 10-12 разів, у порівнянні з новими членами ЄС – у 3-4 рази нижчий (рис. 1).

Іншим показником, який характеризує вплив оподаткування на рівень доходів працюючого населення є співвідношення середньої заробітної плати до і після сплати податків. Для прикладу, в Україні при показнику середньої заробітної плати у листопаді 2017 року на рівні 7,48 тис. грн. фактично після сплати податку на доходи фізичних осіб і військового збору працівник отримав 6,0 тис. грн., або 80,5% від нарахованого. Примітно, що такий показник був одним із найвищих серед країн Європи, що виступає додатковим аргументом на користь переконання про ліберальний характер вітчизняної моделі податку на особисті доходи громадян. Зауважимо, що у так званих «старих» членах ЄС, у яких представлена соціал-демократична модель економічної системи, рівень оподаткування трудових доходів значно вищий. У Німеччині, Швеції, Бельгії податкові платежі із зарплати складають у середньому 1/3 її розміру [12].

Не зважаючи на ліберальну модель оподаткування доходів фізичних осіб, низький загальний рівень доходів обумовлює те, що податкові платежі ще більшою мірою поглиблюють рівень бідності в Україні. Так, у 2017 році при офіційно визначеному розмірі мінімальної заробітної плати на рівні 3,2 тис. грн., або подвійному розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, фактично «на руки» працівник отримував близько 2,6 тис. грн., тоді як сума податку на доходи фізичних осіб і військового збору становила понад 0,6 тис. грн. Таким чином, після сплати податків співвідношення між мінімальною заробітною платою і прожитковим мінімумом знижувалось до 1,5 рази. У 2018 році при мінімальній заробітній платі у 3,72 тис. грн. фактичний її обсяг, який може бути направлений на придбання товарів і послуг складає 3,0 тис. грн., або 1,8 розміру прожиткового мінімуму.

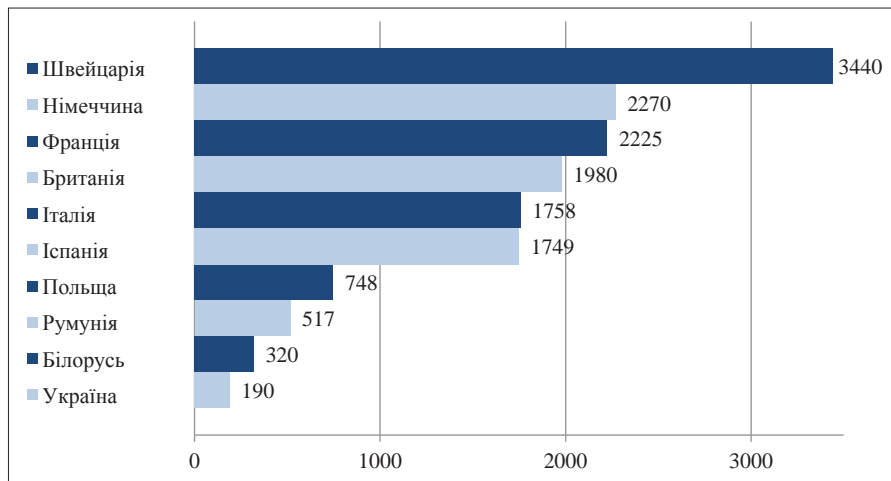

Рис. 1. Показники середньої заробітної плати після сплати податків в Україні та країнах Європи наприкінці 2017 року, євро/місяць [1]

Послаблення соціальної функції оподаткування доходів є одним із основних дестабілізуючих факторів вітчизняної податкової системи. Проведені Л. Коцан розрахунки засвідчили, що найбільший вплив підвищення ставки з 15% до 18% мало на осіб із середнім рівнем доходів, а це більша частина населення України. Збільшився податковий тягар і на бідні верстви населення. Проте для громадян, які отримують значні доходи, у розмірі більшому ніж 10 мінімальних заробітних плат, навпаки – податковий тягар послабився [3, с. 90].

Специфічною складовою вітчизняної моделі оподаткування доходів населення, яка має значний регуляторний потенціал є податкова соціальна пільга. Разом з тим, практика використання цього фінансового інструменту в Україні викликає багато запитань. Для прикладу, право на отримання такої пільги мають громадяни, які отримують зарплату на рівні, що не перевищує 1,4-кратного розміру прожиткового мінімуму. Однак, законодавство передбачає винятки для батьків, що утримують двох і більше дітей віком до 18 років, одиноких метрів та окремих інших категорій громадян. Для них розмір доходу для визначення права на користування податковою пільгою встановлений у 1,0-1,5 розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб, помножені на кількість дітей-утриманців.

Розміри податкової соціальної пільги диференційовані у таких розмірах:

- половина прожиткового мінімуму – для будь-якого платника;
- прожитковий мінімум – для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, у розрахунку на кожну таку дитину;
- 1,5 розміру прожиткового мінімуму – для одиноких матерів, опікунів, вдів та деяких інших платників, у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років;
- 2-кратний розмір прожиткового мінімуму – для платників окремих категорій (особи, відзначені державними нагородами, інваліди війни, учасники бойових дій та інші).

На думку В. Федосової, концептуальною вадою вітчизняної практики застосування податкової соціальної пільги є те, що в кінцевому рахунку вона не забезпечує платнику після оподаткування суму доходу, який би не був нижчим за реальний розмір прожиткового мінімуму [10, с. 82]. Актуаль-

ність цієї проблеми ще більше посилюється, якщо взяти до уваги не офіційно визначений прожитковий мінімум (1,7 тис. грн.), який є фактично політичним показником, що не має реального економічного змісту, а його фактичний обґрунтований розмір. На жаль, в Україні існує три версії прожиткового мінімуму: прожитковий мінімум, який затверджується при ухваленні закону України про державний бюджет; прожитковий мінімум, який не визнаний державним соціальним стандартом, але використовується органами статистики для спостереження за рівнем життя населення (більш наближений до реального рівня); прожитковий мінімум, який розрахований Федерацією профспілок України і є найбільш наближеним до реального розміру. Співвідношення між цими показниками наступне: станом на 2016 рік фактичний розмір прожиткового мінімуму (тобто реальна вартість мінімального набору товарів і послуг без податків) склав 2,81 тис. грн. на одну особу [9] і вдвічі перевищував показник, закріплений при затвердженні Державного бюджету України. З урахуванням податку на доходи фізичних осіб прожитковий мінімум для працездатних осіб на середину 2016 року мав би бути визначеним на рівні 3,16 тис. грн. на одну особу в місяць. Втім, на думку представників Федерації профспілок України, навіть цей показник є недостатньо реалістичним і заниженим порівняно з фактичним рівнем. Так, за розрахунками профспілок, фактичний прожитковий мінімум для працездатних осіб у цінах липня 2016 року, скоригований на суму обов'язкових платежів, мав становити 3,45 тис. грн., або на 2,0 тис. грн. більше офіційно затвердженого на 2016 рік. Отож, офіційна величина прожиткового мінімуму в середньому на одну особу, встановлена на липень 2016 року була занижена порівняно з фактичним розміром прожиткового мінімуму на одну особу на 93,6%, а для працездатної особи – на 1,7 тис. грн., або на 117,7% [6].

Екстраполюючи цей висновок до норм застосування податкової соціальної пільги можемо констатувати, що вона не спроможна виконати свого головного призначення, а саме забезпечити в кінцевому рахунку чистий дохід платника на рівні, який достатній для придбання необхідного для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і послуг, необхідних для задоволення основних соціально-культурних потреб особи. Із застосуванням нереалістичного розміру прожиткового мінімуму це неможливо априорі.

Іншим недоліком застосування податкової соціальної пільги є те, що через наявні загальні обмеження доходу під час її застосування (не більше 1,4-кратного розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи) вона не спроможна компенсувати різницю між затвердженим законом розміром прожиткового мінімуму та його фактичним розміром. Отож, оподатковується дохід фактично менший за величину реального прожиткового мінімуму. Більш того, у низці випадків дохід платника навіть після застосування пільги може виявитись нижчим за офіційно визначений розмір прожиткового мінімуму, що є алогічним по суті.

Неоднозначна ситуація із застосуванням податкової соціальної пільги склалася у 2017–2018 роках, коли було відкинута практика прив'язування рівня мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму. Фактично, навіть після використання поправочного коефіцієнта в 1,4 величина доходу платника,

який має формальне право на використання податкової соціальної пільги має скласти 2,38 тис. грн./місяць, а рівень мінімальної зарплати з початку 2018 року визначений у 3,72 тис. грн. Фактично, це ставить під сумнів можливість застосування податкової соціальної пільги взагалі, оскільки де-юре платнику податку не може бути нарахований дохід менший за мінімальний розмір зарплати.

Чинне законодавство про застосування податкової соціальної пільги містить також низку інших норм, які на думку В. Федосової, нівелюють її роль як інструмента соціального регулювання:

- обмеження щодо застосування пільги для доходів, інших ніж заробітна плата. Таким чином, податковою соціальною пільгою не можуть скористатися особи, які одночасно навчаються і працюють, займаються підприємництвом, здійснюють незалежну професійну діяльність. На наш погляд, такий підхід є несправедливим, у в цьому випадку не враховується як загальний граничний дохід, розмір якого є підставою для застосування податкової соціальної пільги, так і залишковий чистий дохід у відповідного платника податку в контексті його співвідношення з реальним розміром прожиткового мінімуму, не кажучи вже про величину такого мінімуму на кожного члена сім'ї, такого платника податку;

- неврахування сукупного доходу сім'ї, який може виявитись меншим за величину реального розміру прожиткового мінімуму, навіть за умови, якщо в такій сім'ї є щонайменше дві працюючі особи, або ж платник податку отримує дохід більше як за одним місцем його нараховування (виплати) [10, с. 84].

Таким чином, діючий порядок застосування податкової соціальної пільги в силу об'єктивних причин, які полягають у загальному хибному підході до побудови системи податкових преференцій під час оподаткування доходів фізичних осіб, у кінцевому підсумку не забезпечує належної результативності даного інструменту. Це ставить питання про доцільність існування цієї норми. На сьогодні система субсидій для населення приносить набагато більше користі, ніж існування та правило застосування податкової соціальної пільги з податку на доходи фізичних осіб.

Висновки з проведеного дослідження. Окреслюючи підсумки проведеного дослідження, можемо констатувати, що в сучасних умовах податкове регулювання доходів населення в Україні має слабко виражений соціальний характер, спрямоване перш за все на забезпечення збалансованості системи публічних фінансів і захист інтересів заможних верств населення. Новації останнього десятиліття в оподаткуванні доходів населення, які полягають у впровадженні базової пропорційної ставки податку і знижених ставок на пасивні доходи, ще більшою мірою посилюють регресивний вплив ПДФО на показники майнового розшарування у розрізі соціальних груп населення. Розрахунки ефективної ставки податку засвідчили, що він є дискримінаційним до доходів від трудової зайнятості та пільговим щодо інвестиційних доходів населення, що не відповідає практиці провідних країн ЄС. Оподаткування доходів населення негативно впливає на показники економічної нерівності та рівня бідності в Україні, а компенсаційні інструменти (соціальна податкова пільга) практично не дієві.

Вирішення цих проблем вимагає посилення соціально-регуляторного характеру оподаткування доходів населення шляхом поступового повернення до прогресії ставок податку, підвищення рівня опо-

даткування пасивних доходів, а також наповнення реальним змістом інструментів компенсації, які покликані захистити інтереси найменш забезпечених верств населення. При поверненні до прогресії ставок податку на доходи фізичних осіб важливо, щоб їх розміри були визначені не шляхом експериментування, або з огляду на сусідні країни, а за підсумками ґрунтовних наукових розрахунків. Також необхідно мінімізувати можливості для уникнення податкових зобов'язань через приховування чи маніпуляції з базою оподаткування. Щодо соціальної податкової пільги, то підвищення її ефективності як фіскального інструмента регулювання потребує приведення у відповідність до реальних розмірів прожиткового мінімуму, а також усунення норм, які унеможливають застосування пільги для окремих верств населення. Ці питання мають стати предметом подальших наукових розробок у напрямку належної реалізації соціально-регулюючого потенціалу оподаткування доходів населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. В Україні найнижчі зарплати в Європі (ІНФОГРАФІКА). Економіческие известия. 2017. 11 грудня. URL: http://eizvestia.comuknews_economy-ukrfull1112-v-ukraini-pajnzichchi-zarplati-v-evropi-infografika (дата звернення: 31.10.2018).
2. Кондратенко М. Розподіл податкового навантаження на фізичних осіб в Україні та напрями його оптимізації. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 3(153). С. 414–422.
3. Коцан Л. Соціально-регулююча роль оподаткування доходів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 88–91.
4. Крисоватий А., Луцик А. Податкові аспекти соціального добробуту в Україні. Світ фінансів. 2016. Вип. 2(47). С. 7–17.
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році: Закон України від 24.12.2015 р. № 909-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/909-19> (дата звернення: 31.10.2018).
6. Прожитковий мінімум в цінах липня 2016 року. Офіційний сайт Федерації профспілок України. URL: <http://www.fpsu.org/uaparyamki-diyalnostisotsialnij-zakhist10742-prozhitkovij-minimum-v-tsinakh-lipnya-2016-roku> (дата звернення: 31.10.2018).
7. Сибірянська Ю., Парникоза П. Фіскальні та соціальні ефекти реформування податку на доходи фізичних осіб в Україні. За заг. ред. В. Мазярчука. Київ: Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України, 2017. 31 с.
8. Сірко А.В. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2014. 416 с.
9. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у 2015–2016 роках. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <http://www.mspr.gov.ua/news12286.html> (дата звернення: 31.10.2018).
10. Федосова В. Податкова соціальна пільга в системі податкових преференцій під час оподаткування доходів фізичних осіб. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. Вип. 2(27). С. 81–84.
11. Финансы: Учебник для вузов / ред. Дробозина Л. . М.: ЮНИТИ, 2001. 527 с.
12. Wages and Taxes for the Average Joe in the EU 27 2017. URL: http://ec.europa.eu/eurostatstatistics-explainedindex.phpMain_Page (дата звернення: 31.10.2018).